

Zamieszkanie Boga w człowieku jako cel życia duchowego według Anastazego Synaity

God's Indwelling in Man as the Goal of Spiritual Life According to Anastasius of Sinai

Ks. Marek Gilski¹, Ks. Sławomir Zieliński²

Abstract: This article aims to answer the question of how Anastasius of Sinai understands God's dwelling in man. The Sinaitic defines man as the true and rational house of God. The article consists of two parts: the first presents the effects of God's indwelling in human nature (incarnation), while the second presents the purpose, ways and effects of God's indwelling in the Christian. Among the most important conclusions are: 1. The indwelling of God in man is the most important goal of life. Correct faith and pious deeds are not enough. A Christian is the one in whom the Holy Trinity has dwelt. 2. The fruit of God's indwelling in a Christian is worship in Spirit and truth, wisdom, holiness and purity. 3. The effect of God's indwelling in human nature is the boldness of people toward God as one of them. Angels do not possess this boldness because God did not dwell in their nature. 4. For a man in whom God has taken up residence, external religious practices cease to be important. They only have an auxiliary function in cleansing man from sin.

Keywords: Anastasius of Sinai; Christology; Trinitology; *Viae dux*; *Quaestiones et responsiones*; *Opuscula adversus monothelitas*; apophthegmata

Istnieje kilka racji, dla których warto przeanalizować dzieła Anastazeo Synaity pod kątem idei zamieszkania Boga w człowieku. Po pierwsze, temu zagadnieniu poświęca on wiele miejsca, przedstawiając je z różnych perspektyw. Mamy więc do czynienia z rozbudowaną i przemyślaną refleksją na ten temat. Ta idea przenika najważniejsze dzieła Synaity. Pojawia się nie tylko w jego apoftegmaty³ czy odpowiedziach na pytania, które

¹ Ks. dr hab. Marek Gilski, prof. UPJP II, Wydział Teologiczny, Papieski Uniwersytet Jana Pawła II, Kraków, Polska; e-mail: marek.gilski@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0003-4588-2038.

² Ks. dr hab. Sławomir Zieliński, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska; e-mail: slawomir.zielinski@us.edu.pl; ORCID: 0000-0002-5790-8859.

³ Por. A. Binggeli, *Anastase le Sinaïte: Récits sur le Sinaï et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, Paris 2001, s. 240-241.

do niego kierowano (*Quaestiones et responsiones*)⁴, ale także w dziełach o charakterze ściśle dogmatycznym (*Viae dux*, *Opuscula adversus monotheletas*)⁵. Po drugie, ta kwestia nie była dotąd przedmiotem opracowania⁶. Po trzecie, zamieszkanie Boga w człowieku jest kluczową ideą antropologii Anastazego, który widzi w nim istotę chrześcijańskiego życia. Definiuje on chrześcijanina jako prawdziwy i rozumny dom (οἶκος) Chrystusa⁷.

Piśmiennictwo Synaity cechuje bogactwo terminologiczne, którym wyraża on ideę zamieszkania w człowieku. Posługuje się zarówno rzeczownikami (ἐνοίκησις, μονή, οἶκος), czasownikami (εἰσοικίζω, οἰκέω wraz z jego złożeniami: ἐνοικέω, κατοικέω), jak i przymiotnikiem (ἐνοικος).

Refleksja mnicha z Synaju na temat zamieszkania Boga w człowieku opiera się przede wszystkim na cytowanym przez niego niejednokrotnie fragmencie Ewangelii Janowej, który przytacza w następującej postaci: „Ten, kto Mnie kocha, będzie przestrzegał Moich przykazań, a Ja go umiłowię, i ukazę mu samego siebie, i Ja, i Mój Ojciec przyjdziemy i uczynimy u niego mieszkanie” (J 14,21.23)⁸. Anastazy odwołuje się także, jakkolwiek o wiele rzadziej, do innych fragmentów biblijnych, w których wybrzmiewa idea zamieszkania Boga w człowieku: „Zamieszkać w nich i będę się przechadzał” (2Kor 6,16)⁹, „Czy nie wiecie, że Jezus Chrystus w was mieszka, chyba że jeszcze nie jesteście wypróbowani?” (2Kor 13,5)¹⁰. Synaita niejednokrotnie przywołuje także słowa św. Pawła z Listu do Kolosan (2,9): „W Chrystusie mieszka cała pełnia bóstwa”¹¹.

⁴ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006.

⁵ Anastasius Sinaita, *Viae dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1981; Anastasius Sinaita, *Sermones duo in constitutionem hominis secundum imaginem Dei necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985.

⁶ Na temat Ducha Świętego, który mieszka w człowieku, a także w odniesieniu do Chrystusa, w którym mieszka cała pełnia bóstwa: K.-H. Uthemann, *Anastasios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1, Berlin – Boston 2015, s. 50, 92, 160. Są to krótkie wzmianki bez szerszej analizy.

⁷ Anastasius Sinaita, *Viae dux* II 6.

⁸ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 1, 1; 3, 1; 6, 3; 28, 2; Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2; Anastasius Sinaita, *Capita adversus monotheletas* VI 2, w: *Sermones duo in constitutionem hominis secundum imaginem Dei necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985, s. 109.

⁹ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 6, 3; Anastasius Sinaita, *Capita adversus monotheletas* VI 2; X 5.

¹⁰ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 2, 2.

¹¹ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIII 10; XVI; XVII; XX.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytania, w jaki sposób Anastazy Synaita rozumie zamieszkanie Boga w człowieku. Odpowiedź na tak postawiony problem natrafia na pewne trudności. Dotyczą one przede wszystkim kwestii autorstwa. W VI i VII wieku żyło kilka ważnych postaci Kościoła, które nosiły imię Anastazy. Było wśród nich dwóch patriarchów Antiochii (Anastazy I i Anastazy II) oraz mnich żyjący na Górze Synaj. Sakkos wspomina o czterech Anastazych¹². Argumentację za różnymi możliwymi autorami *Viae dux* referuje w swoim artykule Przyszychowska¹³. Propozycje różnych autorów związane są przede wszystkim z kwestią integralności tekstu *Viae dux*. Jeśli dostrzeżemy w nim interpolacje, co podkreśla Sakkos, to stajemy przed większymi trudnościami datacyjnymi. Warto jednak przytoczyć argumenty za i przeciw, związane z datowaniem i autorstwem *Viae dux*.

Za autorstwem Anastazego patriarchy Antiochii (Anastazego I albo II), a w każdym razie za autorem żyjącym w VI albo na przełomie VI i VII wieku, przemawiają następujące argumenty: a) koncentracja dzieła na monofizytyzmie, który wtedy był dominującą herezją, b) zakończenie listy herezjarchów na Sewerze (a zatem na początku VI wieku), c) brak nawiązań do znanych monoteletów (Sergiusza, Teodora z Faranu) i do antymonoteleckiego dzieła Sofroniusza, które powstało w 631 roku w Egipcie, d) zakończenie odniesień do soborów na piątym soborze ekumenicznym, co sugeruje, że mamy do czynienia z okresem między 553 a 681 rokiem, skoro nie uwzględniono Trzeciego Soboru Konstantynopolańskiego.

Za autorstwem mnicha z Synaju, który umarł na przełomie VII i VIII wieku, przemawiają: a) wyraźne wzmianki w *Viae dux*, że chodzi o mnicha z Synaju, b) odwołanie do scholiów, które nawiązują do monoteletów (autorstwo scholiów jest jednak dyskusyjne), c) wzmianki o Arabach, które mogą być interpretowane w kontekście najazdów islamskich (zajęcie Egiptu w 641 roku), d) trzy miejsca w *Viae dux*, gdzie wspomina się o jednej woli i jednym działaniu Chrystusa, co może być dowodem na polemikę z monoenergizmem i monoteletyzmem, e) tekst wskazujący na długą działalność jakiegoś sewerianina w Aleksandrii po czasach patriarchy Eulogiusza (przez Sakkosa uważany jednak z interpolację).

¹² Por. S. Sakkos, Περὶ Ἀναστασίων Σιναιτῶν, Tessaloniki 1964.

¹³ Por. M. Przyszychowska, Czy *O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to II rozdział Przewodnika (Viae dux) Anastazego z Synaju?*, „E-Patrologos” 4/1 (2019) s. 50-55.

Warto dodać, że za autorstwem Anastazego Synaity, mnicha, opowiadają się zarówno Richard (współautor krytycznego wydania *Quaestiones et responsiones*), Uthemann (autor najpoważniejszych publikacji na temat Synaity i wydawca dzieł krytycznych), a także inni autorzy, np. Binggelli (opracował i przetłumaczył apoftegmaty Anastazego).

Chociaż nie jest możliwe jednoznaczne rozstrzygnięcie kwestii autorstwa, to jednak warto wziąć pod uwagę inne racje, niesygnalizowane w dyskusjach. Za autorstwem mnicha z Synaju żyjącego VII wieku, który zgodnie z *Quaestiones et responsiones* zmarł na początku VIII wieku, wydaje się przemawiać także terminologia medyczna (wzmianki na tematy medyczne i zainteresowanie tego typu kwestiami skłoniły badaczy do przekonania, że najprawdopodobniej odbył on studia medyczne) nawiązująca do chorób i poszczególnych części ciała ludzkiego (która pojawia się w *Viae dux*). Nagromadzenie tego typu pojęć znajduje się w *Quaestiones et responsiones*. W *Viae dux* znajdują się wzmianki o wrzodach¹⁴, zarazach¹⁵, wydalaniu z żołądka śmierdzących resztek pokarmu i napoju, poceniu się, śmierdzących zębach, krwawieniu z ran, gniciu, przykrych zapachach¹⁶. Znajdziemy także w *Viae dux* informacje na temat poszczególnych części ludzkiego ciała (płuca, czaszka, kark, plecy, biodra, bark, kolano)¹⁷. Podobieństwo dotyczy także teorii czterech żywiołów¹⁸, do której Synaita wielokrotnie nawiązuje w *Quaestiones et responsiones*.

Chociaż jednym z mocnych argumentów przeciwko autorstwu mnicha z Synaju jest kwestia rzadkich odniesień do monoteletyzmu i monenergizmu, to jednak analiza *Capita adversus monotheletas* pozwala zauważyć bardzo wiele nawiązań do *Viae dux*. Wydanie krytyczne Uthemanna przywołuje liczne podobieństwa między tymi dziełami (chodzi nawet o cytowanie względnie parafrazowanie całych zdań; np. *Viae dux* XXII, 90-94 ma znaczące podobieństwo do *Capita adversus monotheletas* I, 5, 19-23). Być może należy w *Capita adversus monotheletas* widzieć kontynuację *Viae dux*. Stąd liczne powiązania między oboma dziełami. Nie byłoby nic dziwnego, gdyby Anastazy zakończył swoje dzieło *Viae dux*, które charakteryzuje się perspektywą historyczną, na kwestiach monofizytyzmu, planując odrębne dzieło poświęcone problemom jemu współczesnym.

¹⁴ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* VIII 2.

¹⁵ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* VII 2.

¹⁶ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2.

¹⁷ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* II 8; III 1.

¹⁸ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* I 3 ; II 8; XIX.

Także koncepcja zamieszkania Boga w człowieku wydaje się łączyć *Viae dux* z *Quaestiones et responsiones*. Oba dzieła wydają się być w tym zakresie komplementarne. Z tych racji w obecnej publikacji przyjmujemy, że autorstwo należy do mnicha z Synaju, a nie któregoś z żyjących wcześniej patriarchów Antiochii. W kwestii autorstwa *De sacra synaxi* idziemy za tezą Uthemanna¹⁹.

Zarówno z pism mnicha z Synaju, jak i cytowanych przez niego tekstów biblijnych wyłaniają się dwa sposoby zamieszkania Boga w człowieku: w naturze człowieka (wcielenie) oraz w poszczególnych osobach. Te dwa wymiary refleksji mnicha z Synaju wyznaczają strukturę artykułu.

1. Zamieszkania Boga w ludzkiej naturze

Na potwierdzenie, że Bóg zamieszkał w naturze ludzkiej, Synaita przywołuje Pawłowy tekst z Listu do Kolosan (2,9): „W Chrystusie mieszka (κατοικεῖ) cała pełnia bóstwa”²⁰. Według Anastazego z tekstu św. Pawła jasno wynika, że cała pełnia bóstwa zamieszkała (ᾠκησεν) w świętej dziewicy w momencie wcielenia²¹. Anastazy polemizuje z poglądem, który uznaje za nestoriański, jakoby Syn Boży zamieszkał w Maryi, tak jak zamieszkiwał w prorokach. Krytycznie odnosi się także do monofizycznego rozumienia wcielenia, czyli do poglądu, jakoby ciało Jezusa Chrystusa stało się boskie, tracąc ludzkie właściwości²².

Autor *Viae dux* wspomina o wielorakich skutkach wcielenia. Wymienia wśród nich zarówno te, które odnoszą się do poznania Boga, do relacji z Nim, jak i do spojrzenia na wszystkie sfery życia ludzkiego. Synaita pisze: „Tam, gdzie mieszka (οικεῖ) bóstwo, zwłaszcza substancjalnie, tam wszystko jest święte, czyste, godne Boga, a nic nie jest do odrzucenia, skażone, wrogie Bogu: ani ciało, ani dusza, ani umysł, ani natura, ani wola, ani działanie”²³.

Anastazy krytycznie odnosi się do herezji, które nie przyjmują prawdy o wcieleniu, ponieważ negatywnie patrzą na ludzkie ciało, jako na

¹⁹ Por. Uthemann, *Anastasios Sinaites*, t. 1, s. 790.

²⁰ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIII 10. Mnich z Synaju cytuje także słowa Janowej Ewangelii o rozbiciu przez Słowo namiotu wśród ludzi (J 1,14). Pojawia się tam termin ἐσκήνωσεν. Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* X 2, 7.

²¹ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XX.

²² Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2.

²³ Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2 (tł. niepublikowane: M. Przyszychowska).

skalane brudem. Synaita przytacza manichejski pogląd jakoby w ciele, które jest dziełem diabła, nie mogło zamieszkać dobro (οὐ γὰρ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκὶ ἀγαθόν)²⁴. W ten sposób zamieszkanie zostaje połączone ze stworzeniem. Jeśli ciało jest dziełem złego, to może w nim mieszkać wyłącznie zło. Taka logika wyłania się z manichejskiego punktu widzenia. Synaita jej nie podziela. W jednym z apoftegmatów wspomina o zamieszkaniu (ᾠκησεν) w człowieku ducha nieczystego. Zaznacza jednak, że stało się to za przyzwoleniem Boga²⁵. W dziele *Viae dux* wyraźnie zaznacza, że Szatan mieszka (ἐνοικήσας) w ludziach. Jako przykład podaje Szymona Maga, sugerując zamieszkanie szatana w założycielach herezji. Zły duch wykorzystuje ich jako swoje naczynia²⁶.

W opinii mnicha z Synaju odrzucenie wcielenia prowadzi w konsekwencji do utraty możliwości zbudowania z Bogiem wyjątkowej relacji. Anastazy stwierdza:

Gdyby wiedzieli, że ten, kto jest złączony z Panem, staje się z Nim jednym duchem, jak mówi Apostoł, gdyby wiedzieli, że sprawiedliwi stają się bogami i synami Najwyższego, gdyby uwierzyli, że Chrystus i Ojciec przyjdą i zamieszkają (μνην) między ludźmi, gdyby się dowiedzieli, jak człowiek staje się świątynią Boga i że Duch Boga mieszka (οἰκεῖ) w nim, krótko mówiąc, gdyby odziali się w Chrystusa zgodnie ze słowami: „Wy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, odzieście się w Chrystusa”, wtedy sam mieszkający (οἰκῶν) w nich Chrystus pouczyłby (ἐδίδασκεν) ich, jak zamieszkuje (ἐνοικεῖ) i przebywa w naszym ciele jako Bóg, jak dzięki płomieniom Ducha to gliniane ciało już tutaj staje się uczestnikiem chwały obrazu Chrystusa, jak oczyszcza się z wszelkiego brudu i dzięki jedności i zjednoczeniu z bóstwem staje się na obraz i podobieństwo Boga podobnie jak było na początku²⁷.

²⁴ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2.

²⁵ Por. A. Binggeli, *Anastase le Sianite: Récits sur le Sinaï et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, s. 221. Dyskusja na temat autorstwa apoftegmatów: S. Drzyżdzyk – M. Gilski, *Niezwykłe historie z udziałem dzieci w apoftegmatkach Anastazego z Synaju*, VoxP 89 (2024) s. 176-177. Gdy w *Oratio de Sacra Synaxi* Synaita snuje refleksje na temat Eucharystii i epiklezy, określa działanie Ducha Świętego za pomocą czasownika ἐπιφοιτᾶω, wyrażającego ideę przybywania, odwiedzania, nawiedzania (por. PG 89, 840). Omówienie treści tej homilii: D. Piasecki, *Pastoralne wskazania Anastazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii Oratio de Sacra Synaxi*, VoxP 79 (2021) s. 347-362.

²⁶ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* IV.

²⁷ Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2 (tł. niepublikowane: M. Przyszychowska).

Wiara w zamieszkanie Boga w ludzkiej naturze otwiera człowiekowi nowe możliwości. Pozwala rozpoznać swoją tożsamość jako syna Bożego, pomaga uwierzyć w to, że Trójca Święta uczyni sobie w człowieku mieszkanie, a także daje możliwość postrzegania siebie jako świątyni Boga. To wszystko skutkuje otwarciem na wewnętrznego nauczyciela, jakim jest mieszkający w człowieku Chrystus.

Zanim Syn Boży przybył na ziemię, nie było na ziemi narodu – z wyjątkiem Izraela – który szczerze oddawałby cześć Bogu. Synaita wskazuje, że dopiero wcielenie pozwoliło poznać innym narodom, na czym polega kult oddawany Bogu. Co zaskakujące, Anastazy łączy kwestie szczerości wobec Boga z podziałami, które są efektem działań szatana. Jak przed wcieleniem Syna Bożego najwięcej podziałów miało miejsce wśród Izraelitów (konflikty i wojny między pokoleniami), tak współcześnie najwięcej podziałów ma miejsce w łonie chrześcijaństwa²⁸. Wynika to z faktu, że zły duch dąży do niszczenia tych religii, które oddają Bogu poprawny kult. Dla Synaity podziały stanowią argument za kroczeniem właściwą drogą, ponieważ Szatan nie atakuje i nie dzieli tych narodów i religii, które nie rozpoznały prawdziwego Boga.

Anastazy wyraźnie łączy wcielenie z wyjątkową śmiałością ludzi wobec Boga. Jak zaznacza – Jan spoczywał na piersi Pana (J 21,20)²⁹. Tej śmiałości nie mają aniołowie, ponieważ Syn Boży nie stał się jednym z nich. Synaita poświęca tej kwestii sporo miejsca, zastanawiając się, czym są owe dobra, do których – według Pierwszego Listu św. Piotra Apostoła (1,12) – aniołowie pragną mieć wgląd. Według autora *Quaestiones et responsiones* „aniołowie pragną, żeby także w ich naturze, analogicznie jak w naszym cielesnym, zamieszkał (ἐνοικήσῃ) rzeczywiście boski Logos, ten, który ich stworzył”³⁰. Chcieliby także, aby „i ich natura doznawała od nas czci i chwały, skoro zasiada na tronie cherubinowym na łonie Ojca, analogicznie jak nasza natura w Chrystusie jest czczona zarówno przez nich, jak i przez wszelkie widzialne i niewidzialne stworzenie. Co więcej, pragną, żeby i oni mieli klucze królestwa niebieskiego i zasiadali na dwunastu tronach, aby sądzić, jak Chrystus w dniu sądu, w taki sam sposób, jak mają sądzić rybacy”³¹. W osobistej opinii Synaity

²⁸ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 70, 2.

²⁹ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 4, 3.

³⁰ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 4, 1, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

³¹ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 4, 2, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

„Cherubini i Serafini pragną mieć z Chrystusem tak bliską relację, jaką miał ten, który opierał się na Jego piersi, oraz grzeszne kobiety, które Go namaściły i natarły olejkim”³².

Refleksja mnicha z Synaju nad tęsknotami i pragnieniami aniołów pomaga odkryć wynikające z wcielenia Syna Bożego uprzywilejowanie człowieka. Choć, jak zaznacza autor *Capita adversus monothelatas*, Chrystus nie przebywa dziś wśród ludzi, tak jak wtedy, gdy chodził po ziemi, to jednak współcześnie mieszka w nich stosownie do swojego boskiego działania (κατὰ δὲ τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἐνέργειαν οἰκεῖ ἐν ἡμῖν)³³.

2. Zamieszkanie w osobie

Mnich z Synaju podchodzi do kwestii zamieszkania Boga w człowieku wieloaspektowo. Interesują go drogi do zamieszkania Boga w człowieku, jego cel i skutki, a także sposoby zweryfikowania, czy w kimś naprawdę zamieszkała Trójca Święta. Wskazuje także przykłady konkretnych ludzi, co do których wyraża przekonanie, że Bóg w nich rzeczywiście zamieszkał.

2.1. Drogi zamieszkania Boga w człowieku

Jeśli chodzi o drogi do zamieszkania Boga w człowieku, wydaje się, że istotne są cztery rzeczy: osobisty wysiłek duchowy, wyznawanie poprawnej wiary, spełnianie pobożnych uczynków, a także uczestnictwo w liturgii. W swoim najważniejszym dziele pt. *Viae dux* Synaita podkreśla wartość osobistej pracy nad sobą w celu stworzenia warunków dla zamieszkania Ducha Świętego. Stwierdza:

Jak można się dowiedzieć z książek współczesnych im kościelnych historiografów, wiele herezji rodzi się z żądzy próżnej chwały, chciwości, chęci przypodobania się ludziom i z pychy. Nie staliby się ślepi, gdyby dzięki ćwiczeniu (γυμνασίας) i wolności od namiętności (ἀπαθείας) dali w sobie zamieszkać (εἰσοικίσαντο) Duchowi Świętemu. Skoro bowiem bez pomocy

³² Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 4, 2-3, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

³³ Por. Anastasius Sinaita, *Capita adversus monothelatas* VI 2.

Ducha nie wiemy, jak się modlić, to ileż bardziej nie wiemy, jak badać tajemnice Boga!³⁴

Osobisty wysiłek odgrywa znaczącą rolę w oczyszczaniu z tego, co może uniemożliwiać Bogu zamieszkanie w człowieku. Żądza próżnej chwały, chciwość i pycha zaślepiają człowieka, kierując go ku herezjom. A trwanie w nich stanowi przeszkodę dla działania Ducha Świętego. Poprawna wiara jest zatem warunkiem koniecznym zamieszkania Boga w człowieku. Jeśli ktoś nie przyjmuje bóstwa Chrystusa i w konsekwencji sprzeciwia się uznaniu Maryi za Bożą rodzicielkę, w tym nie mieszka Bóg³⁵. Istnieje jeszcze konieczność oczyszczenia z namiętności.

Na wstępie *Quaestiones et responsiones*, odpowiadając na pytanie, co jest znakiem bycia prawdziwym i doskonałym chrześcijaninem, Anastazy polemizuje z tezą, że autentyczne chrześcijaństwo wyraża się w poprawnej wierze i pobożnych uczynkach. One nie wystarczą. Ktoś bowiem mógłby czynić dobro i wyznawać ortodoksyjną wiarę i pysnić się z tego powodu. A to oznaczałoby, że nie jest doskonałym chrześcijaninem. Choć dzięki wierze i uczynom ludzki rozum buduje dom duszy (ὁ οἶκος τῆς ψυχῆς), to jednak gdyby Chrystus w nim nie zamieszkał (οἰκήσῃ) jako pan domu (οἰκοδεσπότης), oznaczałoby to, że wznoszony w ten sposób gmach nie spodobał Mu się. Wiara i uczynki są warunkiem koniecznym, ale nie wystarczającym, aby w człowieku zamieszkał Bóg³⁶.

Celem wszystkich zgromadzeń, liturgii, świąt, ofiar jest doprowadzenie człowieka do tego, aby zamieszkał w nim Bóg. Gdy to nastąpi, środki do celu stają się zbędne. Anastazy formułuje taki pogląd w oparciu nie tylko o własne rozeznanie, ale odwołując się do świadectwa znanej sobie osoby, która udała się do pewnego anachorety, prowadzącego życie kontemplacyjne:

Jestem zdumiony, ojcze, że w ten sposób jesteś w stanie wytrwać oddzielony od świętych kościołów i trzymając się z dala od Komunii i świętych zgromadzeń. Człowieku, wszystkie zgromadzenia, liturgie, święta, wspólnoty i ofiary są po to, żeby człowiek został oczyszczony ze swoich grzechów i żeby zamieszkał (οἰκήσῃ) w nim Bóg, zgodnie z tym, co powiedział Chrystus, a mianowicie:

³⁴ Anastasius Sinaita, *Viae dux* III 1 (tł. niepublikowane: M. Przyszychowska).

³⁵ Por. Anastasius Sinaita, *Viae dux* XIV 2.

³⁶ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 1, 1-2.

„Ja i Ojciec przyjdziemy i uczynimy u niego mieszkanie (μονήν)” oraz: „Zamieszkać (ἐνοικήσω) w nich i będę się przechadzał”³⁷.

2.2. Sposoby weryfikacji zamieszkania Boga w człowieku

Anastazy, który najprawdopodobniej był lekarzem, wskazuje sposób weryfikacji, czy w kimś naprawdę zamieszkał Bóg. Posługuje się w tym kontekście analogią do brzemiennej kobiety. Jak kobieta z zakończenia miesiączek, z poruszeń dziecka w jej wnętrzu oraz z braku apetytu wyciąga wnioski, że jest w ciąży, tak dusza w oparciu o ustanie nieczystości, skłonności do obżarstwa, przyjemności, ale nade wszystko na podstawie zmiany smaków rozpoznaje obecność w niej Chrystusa. Słodycz miodu, jak podkreśla mnich z Synaju, jest znienawidzona przez brzemienną kobietę³⁸. Weryfikacja dokonuje się więc na podstawie osłabienia skłonności do nieczystości i przyjemności, ale także w oparciu o pewne obrzydzenie, które one w człowieku wywołują. Anastazy zdaje się zatem sugerować, że w momencie zamieszkania Boga w człowieku nie potrzebuje on zewnętrznych norm, ponieważ sama myśl o złu budzi jego niesmak.

2.3. Skutki zamieszkania Boga w człowieku

Mnich z Synaju wskazuje na skutki zamieszkania w Boga w człowieku. Chodzi zarówno o przebóstwienie, brak potrzeby zewnętrznych form kultu, jak i mądrość oraz świętość. Ci ludzie, w których zamieszka Chrystus (εἰ γὰρ ἐνοίκησεν), stają się sami Chrystusami i braćmi Chrystusa (ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ χριστοὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ). Tak jak On stał się pierworodnym między wielu braćmi (Rz 8,29)³⁹. Dochodzi więc do bardzo bliskiej wewnętrznej więzi z Chrystusem. Anastazy przedstawia tę kwestię następująco:

Kiedy więc człowiek staje się żywą, ukształtowaną przez Boga świątynią Boga, i Ojciec oraz Syn i Duch Święty zamieszkają (οἰκῇ) i będą się w nim przechadzać, dusza nosząca Boga traci wszelką tęsknotę za zbudowanymi

³⁷ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 6, 2-3, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

³⁸ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 2, 1.

³⁹ Por. Anastasius Sinaita, *Capita adversus monotheletas* X 5.

kościółami, widzialnymi ofiarami, materialnymi obrzędami, ludzkimi świętami, i ani na tej górze, ani w Jerozolimie nie pragnie oddawać czci Bogu. Wewnątrz bowiem, w sobie samej, ma Ojca, wewnątrz ma Syna, Arcykapłana, wewnątrz ma Ducha – prawdziwy ogień, wewnątrz ma prawdziwą ofiarę dla Boga – ducha skruszonego, wewnątrz ma ołtarz – czyste sumienie, wewnątrz ma przebłaganie za grzechy – duchowe łzy, wewnątrz ma górne Jeruzalem – rozradowaną duszę. Ponadto jako ktoś duchowy składa duchowymi oczami duchowe ofiary. „Bóg bowiem jest duchem i trzeba, żeby ci, którzy oddają Mu cześć, oddawali Mu cześć w Duchu i prawdzie” (J 4,21)⁴⁰.

Tak więc zamieszkanie Boga w człowieku prowadzi do diametralnego przeorientowania pobożności, odejścia do zewnętrznych wyrazów kultu na rzecz oddawania Bogu czci w Duchu i w prawdzie. Liturgia dokonuje się wewnątrz człowieka. Zewnętrzne formy pobożności stają się zbędne. Człowiek odchodzi wtedy także od kultu aniołów na rzecz czci Trójcy Świętej⁴¹.

Owocem Bożej obecności w człowieku jest także wiedza. Gdzie przebywa i przechadza się Bóg, tam mieszka wszelka wiedza (πᾶσα γνῶσις)⁴². Synaita ma tu na myśli systematyczne wewnętrzne pouczanie człowieka przez Boga⁴³. Ludzie, w których zamieszkał Bóg, potrafią kierować innymi w taki sposób, który przynosi wielkie owoce. O zamieszkaniu łaski Ducha Świętego w biskupie wspomina Anastazy w jednym z apoftegmatów, przytaczając historię 17-letniego młodzieńca, która ocalony z niewoli poprosił o chrzest. Chociaż liczył, że zostanie ochrzczony podczas zbliżającego się święta Epifanii, to jednak biskup zasugerował mu dłuższą katechezę aż do Wielkiego Tygodnia. Biskup – jak zaznacza

⁴⁰ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 6, 4, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

⁴¹ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 6, 5: „Ten, który został uznany za godnego, aby je zdobyć, jako przebóstwiony dzięki zamieszkaniu w nim Boga, raczej zaś on w sobie samym oddaje cześć samemu sobie i siebie samego czci, postrzegając swoje ciało jako namiot Boga oraz dom, ołtarz i sanktuarium Boga. Tego typu człowiek nie czci ani nieba, ani aniołów, ani widzialnej ofiary, ani niczego innego na świecie bardziej niż świątynię własnego ciała, w której dostrzega mieszkającą pełnię Trójcy”, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

⁴² Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 3, 1.

⁴³ W *Capita adversus monotheletas* wyjaśnia, że nie chodzi o pouczanie za pomocą słów, lecz rodzących się w sercu czynów i działań (διὰ καρδιακῶν καὶ ἐνυπᾶστατων πραγμάτων καὶ ἐνεργημάτων). Por. Anastasius Sinaita, *Capita adversus monotheletas* X 5.

Synaita – nie powiedział tego od siebie, ale jego słowa były inspirowane mieszkającą w nim łaską Ducha Świętego. Chrzest miał miejsce w Wielką Sobotę, a jego następstwem były nadzwyczajne wizje młodzieńca⁴⁴.

Według Anastazego Bóg mieszkał w św. Pawle⁴⁵, a w jego czasach w wielu osobach, które pozostają w stanie łaski. Synaita stwierdza:

Jeśli zaś tym, którzy pozostawali pod Prawem – jak mówi Dawid – ukazał „tajniki i sekrety Jego mądrości”⁴⁶, o wiele bardziej [uczyni to] dla tych, którzy pozostają w stanie łaski, którzy poznali to, czego oko nie widziało ani ucho nie słyszało, ani do serca człowieka nie weszło, którzy weszli i odpoczęli wśród jakichś boskich i niepojętych misteriów, do których aniołowie pragną mieć wgląd, jak poświadcza Pismo, którzy mają w sobie zamieszkującego (ἐνοικον) zarówno Syna, jak i Ojca wraz z Duchem, zgodnie z obietnicą Chrystusa mówiącą: „Ja i Ojciec przyjdziemy i uczynimy u nich mieszkanie”. I ponownie mówi: „Nikt nie zna Ojca, tylko Syn i ten, komu Syn zechce objawić”⁴⁷.

Według Anastazego przed człowiekiem stoją wyjątkowe możliwości wgłębiania się w boskie misteria. Jeśli ludzie żyjący przed wcieleniem Syna Bożego mieli dostęp do tajników boskiej mądrości, to o ileż bardziej ci, którzy żyją w stanie łaski. Chodzi o odkrywanie misteriów Boga, które są niedostępne nawet dla aniołów.

Na zakończenie warto postawić pytanie, w jakiej mierze prezentowane przez Anastazego idee są nowatorskie. O zamieszkaniu Boga w człowieku pisano w pierwszych wiekach chrześcijaństwa sporo⁴⁸. Wydaje się, że nikt tak wyraźnie, jak Anastazy nie wspominał o nieprzyjmowaniu Komunii Świętej, skoro nawet opisane przez Jana Moschosa

⁴⁴ Por. Binggeli, *Anastase le Sianïte: Récits sur le Sinaï et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, s. 240-241.

⁴⁵ Anastasius Synaita, *Viae dux* XIII 5.

⁴⁶ Ps 50,8 (LXX).

⁴⁷ Anastasius Synaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 2, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

⁴⁸ Teksty kilkunastu autorów (Ignacy Antiocheński, Orygenes, Bazyli Wielki, Grzegorz z Nyssy, Pseudo-Makary, Augustyn z Hippony, Maksym Wyznawca, Pseudo-Dionizy Areopagita, Izaak Syryjczyk, Jan Kasjan, Diadoch z Fotyki, Sylwan) wraz z krótką analizą przytacza: O. Clément, *Źródła. Początki mistyki chrześcijańskiej*, t. 3: *Zbliżenie do kontemplacji*, tł. H. Paprocki, Warszawa 2017, s. 127-141. W żadnym z przytoczonych fragmentów nie pojawiają się tezy analogiczne do Anastazego o zbędności udziału w liturgii czy przyjmowania Eucharystii.

historie słupników wspominają o przyjmowaniu przez nich Eucharystii⁴⁹. Warto dodać, że podejście to wpisuje się w obecne w ówczesnym Kościele głosy mówiące o radykalnym odejściu od świata jako najwyższym ideale religijnym. Realizując taki program duchowy, wielu mnichów nie uczestniczyło w cotygodniowych wspólnotowych liturgiach, co poświadczają niektóre reguły zakonne⁵⁰. Brak jest informacji, czy tym mnichom ktoś przynosił Komunię Świętą. Wydaje się, że Anastazy nie jest w tej kwestii całkowicie spójny, skoro wielokrotnie w apoftegmatkach wskazuje na przyjmowanie Komunii jako najsilniejszy środek w walce ze złymi duchami⁵¹.

3. Wnioski

1. Zamieszkanie Boga w człowieku to najważniejszy cel życia. Nie wystarczy poprawna wiara i pobożne uczynki. Chrześcijaninem jest ten, w którym zamieszkała Trójca Święta. 2. Owocem zamieszkania Boga w chrześcijaninie jest kult w Duchu i prawdzie, mądrość (pouczanie od wewnątrz), świętość i czystość. Dla człowieka, w którym zamieszkał Bóg, zewnętrzne praktyki religijne przestają być istotne. 3. Skutkiem zamieszkania Boga w naturze ludzkiej jest śmiałość ludzi wobec Boga jako jednego

⁴⁹ Por. Iohannes Moschus, *Pratum spirituale* XXIX, PL 74, 133.

⁵⁰ Kwestia udziału mnichów w liturgii pozostawała zróżnicowana. Warto przywołać dzieło ze środowiska syryjskiego z VII wieku, a więc z czasów Anastazego, które traktuje tę kwestię następująco: „Dādīsō Kātrājā, pisarz monastyczny współczesny Izaakowi i związany z tym samym, co Niniwita, ośrodkiem monastycznym, w swym traktacie o samotności tygodni pośród różnych kategorii monastycznych znanych w jego czasach, jak i w przeszłości, wymienia protomonastycznych synów i córki przymierzając (...), a wśród samych mnichów (...) i eremitów (...) wyróżnia: braci, którzy żyją w klasztorach i zobligowani są do prowadzenia życia we wspólnocie, nazywając ich początkującymi lub nowicjuszami (...); samotników żyjących w celach (...) w ciągu tygodnia, ale powracających do klasztoru na cotygodniowe sobotnio-niedzielne zgromadzenie liturgiczne i posiłek; eremitów spędzających w ścisłej samotności siedem tygodni z rzędu, żyjących na pustyni, w surowym poście i oddzieleniu od wszelkiej wspólnoty, a powracających do niej kilka razy do roku; na szczycie hierarchii doskonałości umieszcza anachoretów (...), którzy nie opuszczali swego odosobnienia” (M.J. Janecki, *W poszukiwaniu ukrytej perły. Mar Izaak z Kataru, biskup Niniwy, duchowy mistrz Kościoła Wschodu*, w: Izaak z Niniwy, *Mowy, zbiór pierwszy*, tł. i opr. M.J. Janecki, Warszawa 2022, s. 29).

⁵¹ Por. Drzyżdżyk – Gilski, *Niezwykłe historie z udziałem dzieci w apoftegmatkach Anastazego z Synaju*, s. 184-185.

z nich. Tej śmiałości nie mają aniołowie, ponieważ Bóg nie zamieszkał w ich naturze. 4. Synaita wspomina o Maryi jedynie w kontekście wcielenia. Nie zajmuje się duchowym wzrostem samej matki Jezusa, a jedynie jej Bożym macierzyństwem. 5. Anastazy nie podejmuje refleksji nad tym, czy po zamieszkaniu Boga w człowieku może On z jakichś powodów przestać w nim mieszkać. Wydaje się zatem, że jest to stan trwały.

Bibliography

Sources

- Anastasius Sinaita, *Sermones duo in constitutionem hominis secundum imaginem Dei necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann Turnhout – Leuven 1985.
- Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxi*, PG 89, 825-849.
- Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.
- Anastasius Sinaita, *Viae dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006.
- Binggeli A., *Anastase le Sianïte: Récits sur le Sinai et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, Paris 2001.
- Johannes Moschus, *Pratum spirituale*, PL 74, 119-240.

Studies

- Clément O., *Źródła. Początki mistyki chrześcijańskiej*, t. 3: *Zbliżenie się do kontemplacji*, tł. H. Paprocki, Warszawa 2017.
- Drzyżdżyk S. – Gilski M., *Niezwykłe historie z udziałem dzieci w apoftegmatkach Anasztazego z Synaju*, „Vox Patrum” 89 (2024) s. 175-186.
- Janecki M.J., *W poszukiwaniu ukrytej perły. Mar Izaak z Kataru, biskup Niniwy, duchowy mistrz Kościoła Wschodu*, w: Izaak z Niniwy, *Mowy, zbiór pierwszy*, tł. i opr. M.J. Janecki, Warszawa 2022, s. 13-131.
- Piasecki D., *Pastoralne wskazania Anasztazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii Oratio de Sacra Synaxi*, „Vox Patrum” 79 (2021) s. 347-362.
- Przyszychowska M., *Czy O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to II rozdział Przewodnika (Viae dux) Anasztazego z Synaju?*, „E-Patrologos” 4/1 (2019) s. 50-92.
- Sakkos S., *Περὶ Αναστασίων Σιναιτών*, Tessaloniki 1964.
- Uthemann K.-H., *Anastasios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1-2, Berlin – Boston 2015.